

in moralna kritika, ki jo je avtor položil v svojo komedijo, dobili čisto drugačen poudarek, vendar je verjetno, da bi dober igralec z malimi korekturami ustvaril tudi iz Kerševana dovolj živo osebo. Na vsak način sodi ta Remčeva komedija med tista povojna dela, za katera bi lahko naše gledališče pokazalo zanimanje, kadar bo sestavljalo slovenski repertoar. (Dalje)

MISLI IN POMISLEKI

BORIS MERHAR

Ob prelomu v »Domu in svetu« in pojavu »Dejanja« smo v iskrenem zadoščenju zadihali vsi tisti, ki nam je postajal že mučno neprijeten vse prepričevalnejši vtis, kakor da se je katoliški nazor v naši sredini brezmočno podredil diktatu nazadnjaškega obskurantizma — če ne celo povsem solidariziral z njim. Čuda blizu nam je bilo tedaj umevanje predmarčnega »freigeistovstva«, kakršnega poznamo n. pr. iz Prešerna, zakaj zdelo se je že, da sta katoliško prepričanje in topoumno reakcionarstvo le dve nerazdružni obliki ene in iste miselnosti. Zato smo bili pogumnega nastopa katoliške »secesije« in »Dejanja« odkritosrčno veseli, saj se nam je obetal dokaz, da katoliški nazor ne izključuje kritičnega gledanja na sodobno zlasti družbeno problematiko, da ne nasprotuje stvarnemu, realističnemu obravnavanju perečih odnosov »tega sveta«. Vrsta člankov, ki so izšli v »Dejanju«, nas je v tem le potrjevala, tem bolj, ker je bila urednikova programatična linija videti kakor poroštvo, da se bo revija razvijala v načrtani smeri. Urednik je namreč v svojih načelnih smernicah napovedoval boj »slovenski pasivnosti, ki ji je vzor le zvest služabnik«, slovenski »svetobežnosti«, notranji in zunanji nesvobodi in programatično podčrtal realizem, zakaj »naš čut za resničnost je zbolel v čezmernem spiritualizmu.« Glede značaja nove revije je urednik naznačil, da »Dejanje« ni »literaren magazin, kjer se več ali manj slučajno zbirajo neobvezno ustvarjajoči kulturni delavci«, in poudaril, da gre za oblikovanje »realističnega slovenskega rodu«, ki ne bo puščal »v nemar nobenega predela v slovenskem življenjskem prostoru in nobene vrednote, ki se je bila uveljavila v naši zgodovini.« Program torej, ki je prav mnogo obetal in s katerim se je revija že v tem kratkem času, kar izhaja, prav krepko uveljavila.

Ob vsem priznanju, ki ga vzbuja revija, pa vendarle ne moremo mimo ugotovitve, da je vzgajanje k realističnemu mišljenju v naših razmerah očitno kaj nehvaležen posel. Izmed številnih miselnih zaprek, ki se stavijo takšnemu prizadevanju na pot, bi omenil zlasti dve, ki sta se letos v prav izzivajoči obliki pojavili tudi med člankarji »Dejanja«. Ker gre za dve značilni prikazni sodobnega slovenskega pisanja in mišljenja, se nameravam z njima malo podrobneje spogledati.

Naša pišoča srenja se še do danes ni povsem otresla zlih nasledkov ekspresionizma, ki je za čudo sugestivno vplival na slovenski književni izraz in slog. Ekspresionistična zaverovanost v izrazni subjektivizem, v temačno pojmovnost, v blede iracionalnost in mistiko je nekdanja naravnost epidemično kalila sleherni jasnost v besedi in stavku, v misli in izražanju. Tisti čas si bil za majhno ceno lahko »globok« — da si le natrpal stavek z abstrakcijami, ga miselno zastrl in zabelil z »duhovnostjo«, pa si bil ideolog in mojster globokoumnega pisanja. Tu pač je

vir tistega »čezmernega spiritualizma«, ki ga graja urednik »Dejanja«. Danes smo to fazo poduhovljajoče »svetobežnosti« vobče že dobro preboleli in menim, da bi objava kakšnega značilnega članka iz časov, ko je bil ekspresionizem v cvetju, zdaj skoraj komično učinkovala. Čisto brez zapuščine pa ekspresionizem — kakor rečeno — ni zatopil. Naše pisanje še vedno boleha za slabokrvnostjo, in to ne brez globljega vzroka zlasti tam, kjer se obravnavajo sicer dokaj konkretna vprašanja našega časa. Zlasti tisti pismarji iz vrst naših »ideologov«, ki si izposojajo svoje besedje iz orodjarne »celotnostno občestvenostne« mistike, so tudi našemu ekspresionizmu lahko prav hvaležni, da jim je s svojim »poduhovljanjem« jezikovnega izraza utrl pot v abstraktno slepomišljenje in mistično ježo na politični Parnas.

Prav izrazita reminiscenca na dobo našega ekspresionizma je tudi Slodnjakov s programskim realizmom »Dejanja« pač ne posebno skladni članek »O neminljivem Cankarjevem delu« (Dejanje II., str. 23). V svoji subjektivistični idejni konstrukciji je sestavek sicer duhovit in kot Slodnjakov miselni avtoportret tudi posrečen, ker pa predstavlja hkrati pri nas dandanes ne osamljen poskus samovoljnega izkrivljanja Cankarjevega umetniškega lika, ga bomo v naslednjem vzeli v kratek pretres. V zvezi s tem bo kaj poučen tudi splošen vpogled v Slodnjakov miselni inventar.

Pisec se v svojem članku najprej loteva nekakšne analize umetniškega ustvarjanja in nas opozarja, da ve on o tem procesu vse več, kakor pa je to dano kratkovidni literarni zgodovini, ki jo v drugem odstavku na prav cenen način ironizira. Pomena literarne zgodovine si Slodnjak resda ne upa kratko in malo zanikati, zato pa nas skuša poučiti, kje tiči težišče »vse skrivnosti«, ki literarni zgodovini ni dostopno. Pri tem se nam pokaže tipičnega zastopnika idealistične estetike, kakršna se je zlasti razrasla v dobi ekspresionizma in ki se še danes košati v svoji pri nas še malo izpodbijani slavi.

Najprej si oglejmo Slodnjakovo idejno izhodišče. Njegova formula umetniškega ustvarjanja se glasi takole: »Pot in boj,* ki vodita iz neme zavesti v živo besedo in večno podobo, sta v ustvarjajočem umetniku določena z njegovim telesnim in duševnim življenjem, toda sila,** ki sproži čustvene in miselne preskoke iz snovi v umetnino, ni rezultanta umetnikovega življenja (!), temveč notranje preoblike transcendentnih podob, ki jih urejuje umetnik v ustvarjalnem zanosu v nov svet, v novo življenje.« Na eni strani torej »pot in boj«, t. j. geneza umetnine, na drugi pa »sila, ki sproži...«, t. j. stvarjalni proces sam. V skladu s tem razpade tudi naša razčlemba v dva dela.

Kakor je videti, se Slodnjaku vprašanje nastanka umetnine ne zdi kdo ve kaj važno — zato ga z ironijo prepušča literarni zgodovini. Brez dvoma pa je dobro čutil pomanjkljivost svoje formulacije v tej točki, kjer govori samo o umetnikovem »telesnem in duševnem življenju«, ne da bi upošteval tudi življenjsko sredino, ki se v njej umetnik oblikuje. Zato se Slodnjak tudi upravičeno sprašuje: »Zakaj bi se naj n. pr. ob dvajsetletnici Cankarjeve smrti zanimali za njegovo veliko pesniško zapuščino, če bi bili v nji res samo refleksi poetovega duševnega in telesnega življenja, ki ga že danes davno ni?« In k temu pozneje še dostavlja, da Cankarjeva umetnost »ni spev o psihičnem in telesnem življenju poedinca, temveč prikazovanje narodove usodne volje.« S tem pa je Slodnjak končno le prišel do zaključka, da je tisto, kar umetnini naklanja njeno »neminljivost«, ravno

* Podčrtal B. M.

** Podčrtal B. M.

njena socialna pomembnost, da umetnik in njegovo delo rasteta iz določene družbe, ki ju usmerja, da se bijeta za njo ali tudi zoper njo. Ali čudno: v trenutku, ko bi moral Slodnjak biti dosleden do konca in priznati odločilno besedo — da govorim konkretno — sociološko usmerjeni literarni zgodovini, v tem načelno važnem trenutku se izmuzne Slodnjak v socialno mistiko. Kaj neki namreč bodi ta »narodova usodna volja« če ne gola mistika? Spričo mistične abstrakcije pa seveda slednji umski prijem grabi v prazno — kakor da bi lovil krokarja v polarni noči. K sreči nam pomaga mistik sam; takole pojasnjuje to skrivnostno »narodovo usodno voljo«: »Vsak narod hoče in mora biti bogonosec in zakonodajalec.« Zdaj se nam že nekaj svita, da lahko vsaj vzporejamo: z mesianizmom ruskega »naroda-bogonosca« je nekdanj Dostojevski idejno okitil mračno čelo carističnega imperializma, z »usodnim« zakonodajalskim poklicem Italije pa je pred kratkim fašist Papini utemeljeval imperializem svojega »naroda«. Čudno, res: na eni strani nam izza vrhovne katedre slovenske filozofije prisojajo kot malemu narodu zgolj »prilagojevalno funkcijo«, na drugi strani pa nam vsiljujejo geslo nekakšnega vesplošno obveznega mesianizma. Kam naj se zdaj odločimo? Izbira gotovo ni lahka...

Za enkrat pa krenimo še dalje za Slodnjakom. V labirintu njegove socialne mistike se nam v nadaljnjem razkriva tudi vir »preroške, verske, pričevalne funkcije« Cankarjeve umetnosti, v njem so se oblikovali Cankarjevi pogledi v bodočnost našega »narodnega občestva«, ki bo postalo »matriarhalno urejena«, »harmonična skupnost svetnikov«, v kateri bo Slovenec take vrste »bogonosec in zakonodajalec«, da bodo padale »socialne meje in ograje«, ne da bi bilo »važno vprašanje lastnine« — in pri vsem tem bomo imeli v svojem »mističnem kraljestvu mater in otrok« tudi še hlapce! In kako se bo izvršil ta »usodni« prevrat? »Ne krvava sila, temveč melodija bo premagala svet in krivične oblastnike ter ustoličila materino kraljestvo«, meni Slodnjak. O kakšni zmagi melodije nad »krivičnimi oblastniki« doslej žal še nimamo poročil — kaj če bi poskusili še s Kolomonovim žegnomo?

Prehajam na drugi del Slodnjakovega napotka v umevanje umetnosti. Tam smo čuli, da sila, ki sproži čustvene in miselne preskoke iz snovi v umetnino, ni rezultanta umetnikovega življenja (!), temveč »notranje preobilje transcendentnih podob,* ki jih urejuje umetnik v ustvarjalnem zanosu v nov svet, v novo življenje.« Tudi tu torej mistika in cenena verbalistična »globokoumnost«, čemur pa se po vsem tem niti ne čudimo več. To so pač svojstva idealistične estetike, katere bistvo je v smislu današnje znanosti v naziranju, da je umetniška sposobnost prirojen, tajinstven, logično nerazložljiv »božanski« dar, umetniško ustvarjanje pa skrivnostno dejanje »božanskega« navdahnjenja, mističnega »videnja«, — kakor se je glasil terminus našega ekspresionizma —, intuitivnega gledanja »absolutne lepote« ali pa svojevrstno, neposredno, iracionalno zlivanje umetnikove duše z življenjem, narodo, božanstvom. Umetniška beseda ima po tem pojmovanju mistično ali magično silo v sebi (»melodija bo premagala svet«). Svet umetnosti pa je poseben svet, ki ne samo da nima nič skupnega z običajnim, prozaičnim materialnim svetom, marveč se čisto pojmuje kot njegova prapodoba, t. j. se jemlje kot transcendentalno realen svet (»transcendentne podob« Slodnjakove). S polno pravico označuje znanost tako naziranje kot mistično, torej tako, ki se že po svojem značaju odpoveduje znanstvenemu pojasnjevanju in s tem tudi znanstveni veljavnosti.**

*) Podčrtal B. M. **) Cf. Todor Pavlov, Obšta teorija na izkustvoto.

Ne zameril bi Slodnjaku njegovega ekspresionističnega temperamenta, če bi bil v svojem članku ostal za mejami esejističnega subjektivizma ali pa se pokazal ob Cankarju vsaj kolikor toliko stvarnega. Ker pa ironizira literarno zgodovino, je s tem prestopil na področje znanosti, ki ne priznava mističnih kraljestev in futurističnih matriarhatov. Zadnji sem, ki bi trdil, da nam more znanstvena metodika »vse« pojasniti; saj ne more tega niti v območju tako imenovanih prirodnih ved, ki so jim na uslugo toliko eksaktnejši metodični prijemi kakor n. pr. literarni zgodovini. Odklanjam pa tako kritiko znanstvenega dela, ki prihaja z iracionalnimi vidiki, kakršni vsaj pri nas za sedaj še niso v veljavi. Kdor pa z mistiko trka na vrata znanosti, naj nam prej dokaže, v čem bi naj bile meglene miselne utvare znanstveno plodne. Ali vem n. pr. kaj več o umetnikovem ustvarjanju, če me opozoré, da je njega vir »notranje preobilje transcendentnih podob« ali kakšna podobna »globokoumnost«? En sam droben — recimo biografski podatek, n. pr. da je bil Cankar z vrhniškega Klanca doma, pove o umetniku več kakor še tako ganljiva igra s transcendenco. Zato vidim v bodisi najprimitivnejšem pozitivizmu še vedno več znanstveno plodnega kakor pa v »najgenialnejši« mistiki. Posebno danes je vredno to poudarjati, ko se vsepovsod — in tudi že med nami — množe napadi na znanost in ko ti ni treba posebno bistrega pogleda, da vidiš, kako opravlja mistika imperialističnih »zakonodajalcev« posle množične mistifikacije. Neizpodbitna resnica je, da nam v svetu evidentne predmetnosti zlepa ne preti miselna prevara, medtem ko je v ozračju višje pojmovnosti dana možnost vsakovrstne ideološke demagogije. Nihče me ne bo speljal, da je krava konj ali sraka aeroplan, z mistiko rasistične abstrakcije pa se že leta zabrisavajo »socialne meje in ograje« med »hlapci« in »krivičnimi oblastniki«. Ali se Slodnjak res ne zaveda, da je s svojo narodnostno in socialno mistiko zajadral v že kar sumljivo bližino tiste ideologije, ki se tudi ogrinja v mistična slepila o »narodnem občestvu«, ki ne pozna »socialnih meja in ograj« in kjer tudi »ni važno vprašanje lastnine«, zlasti ne za tiste, ki so nemistični velelastniki zemlje in proizvodnih sredstev?

(Dalje)

NEKAJ O RUSKEM ODRU IN FILMU

FR. LIPAH

K pričujočim podatkom se mi zdi vredno povedati samo nekaj opomb; predvsem, da so ti opisi iz l. 1936. in 1937., torej nad dve leti stari, vendar še vedno poučni. Zanimivo je poslušati tri različne pisatelje iz treh različnih dežel in z različnimi gledanji: vsi trije so videli isto, vsi trije ugotavljajo skoro enaka dejstva.

Zeel sem samo, da bi jih čitali tisti ljubitelji gledališča, ki izvirnikov niso mogli dobiti, čeprav so med tem časom ruska gledališča in filmi znatno napredovali. (Naši športniki, ki so bili lani na Finskem, so gledali v Helsinkih ruski film »Peter Veliki«. Ne morejo prehvaliti umetnine in podati silnega vtisa, ki so ga imeli. Takrat je bila češka kriza na višku, v Helsinkih pa so govorili v salonih, družbah, v kavarnah in na kolodvoru samo o smučarskih tekmah in o — »Petru Velikem« ...)

Lion Feuchtwanger piše v svoji knjigi »Moskva 1937« o ruskem gledališču in filmu:

MISLI IN POMISLEKI

BORIS MERHAR

Drugo, kar sem s prav neprijetnimi občutki bral v letošnjem »Dejanju«, pa je svojevrstna miselnost, ki veje iz dr. Brecljevega članka »Pesnik Simon Gregorčič v dr. Tumovi luči« (Dejanje II, str. 243).

Začela se je namreč pravda zastran dr. Tumove nove osvetljave Simona Gregorčiča kot človeka in v tej pravdi nastopa dr. Breclj kot »branilec osebne časti« pesnikove. V tem svojstvu mu gre tudi vse priznanje, posebno ko ne prihaja praznih rok, temveč oborožen s pričevanji nekaterih pesnikovih znancev in prijateljev. Naj takoj poudarim, da sem na osnovi dr. Brecljevih dokazil popolnoma prepričan, da je govorica o Gregorčičevem sinu-bebcu, ki jo je zabeležil Tuma v spominih, brez sleherne stvarne podlage. Do tu je torej vse v redu; čisto nekaj drugega pa je način, kako pisec Gregorčičeve obrambe gleda na značaj započete pravde in na zgodovinsko resnico sploh:

»Tudi če bi bilo vse tisto res« (podčrtal B. M.), kar omenja dr. Tuma o pesniku, bi bilo tako pisanje grdo opravljanje našega tako splošno spoštovanega pesnika. Kdo oponaša nasprotniku v javnosti zasebne in osebne slabosti?»

Ugotavljanje resnice torej ni dovoljeno, če se ta resnica ne sklada z nekim ideološkim kompleksom, če ta resnica »žali« njega utrjene vzore ali kakor koli vznemirja patriarhalno rodoljubno čustvovanje. Pred seboj imamo torej tipičen primer avtoritativne miselnosti rodoljubnega očaka, ki je v brumnem strahu pripravljen čuvati svoj nedotakljivi nacionalni mitos — tudi pred resnico. Dr. Breclj s svojo miselnostjo med nami seveda ni osamljen, saj se je v podobnem smislu izrekel tudi Andrej Gabršček (cf. Dejanje II, str. 244) in bi se najbrž še cel gozd naših rodoljubov. Kjer še ni zrelosti za ljubezen »s spoznanjem«, tam pač nastopa ljubezen do svojega s kadilom v roki in s sentimentalnim poveličevanjem. Taka ljubezen pa je slepa in pogosto tudi krivična: izvoljencem kadi čez mero, neposlušnim kalilcem patriarhalnega varuštva pa s hladnim prezirom zabranjuje sprejem v galerijo zaslužnih. V kako ostri belo-črni osvetljavi stojita danes pred nami Gregorčič in Tuma v dr. Brecljevi oznaki! Gregorčič ves svetel in bleščeče idealen, Tuma pa samoljuben posebnež in vetrnjak. Prvi se pač sonči v slavi slepega poveličevanja sredi narodne galerije izvoljenih, drugega pa milost današnjih prvakov še ni obsijala niti s kritičnim priznanjem.

V tej zvezi nimam namena govoriti o upravičenosti ali neupravičenosti dr. Brecljeve sodbe o Tumi — o tem bo brez dvoma spregovoril urednik Tumovih spominov, ki je dr. Breclj nanj naperil svoje očitke; prepričan pa sem, da bo čas Tumi slej ali prej pravičnejši, kakor mu je dr. Breclj kot Gregorčičev branilec. Zato se omejujem v naslednjem na nekaj načelnih misli in pa na majhno korekturo Gregorčičevega lika, kakor se je začrtal pod dr. Brecljevim poveljučujočim peresom. Pri tem se zavedam, da Gregorčiču s svojim kritičnim pogledom ne morem odvzeti niti trohice zaslužene slave, niti si ne domišljam, da bi rodoljubno kadilo v dolini šentflorjanski zaradi tega že moralo izgubiti svojo sladko vonjavo. Navsezadnje tudi ni čisto napak, če kdaj pa kdaj opozoriš, da širna soseska človeških bitij vendarle ni tako ostro razdeljena na kozle in ovčice, kakor si to predstavljata brumni vzgojnik in naivni moralist.

»Tudi če bi bilo vse tisto res...« Vrnimo se zopet h gornjima stavkoma, ki sem ju postavil za izhodišče svojemu razmišljanju. Poučna sta namreč tudi še v dru-

gem pogledu, saj izpričujeta, da pisec ali ne razlikuje med preteklostjo in sodobnostjo ali pa da zavestno presoja zgodovino — in Gregorčič pač že sodi vanjo — z merili, ki so v navadi pri pisanju o sodobnikih. »Zasebne in osebne slabosti« nekoga iz naših dni so danes prav tako resnične, kakor bodo čez 50 let, vendar iz tega, da sedaj ne pišemo javno o njih, še nikakor ne izhaja, da jih bomo tudi tedaj zagrinjali z molkom, v kolikor bo njih imetnik kajpak sploh zgodovinsko pomemben. Vrh tega ne smemo prezreti, da so merila za določanje teh slabosti kaj relativna in da je človek kljub njim lahko zgodovinsko velik, lahko pa tudi ob zvrhanem jerbasu vsakovrstnih čednosti docela povprečna prikazen. Čisto izključeno pa je naposled, da bi se znanost — razen če morda »znanost« dr. Vebrovega »stvarnega čuta« — kdajkoli ustavila pred takimi zastirali, kakor je dr. Brecljeva »splošna spoštovanost«, ki ni nikakršna zaščitna znamka pred sodbo zgodovine. Koliko »splošno spoštovanih« veljakov naših dni bo sodba zanamcev pritisnila ob tla! Usoda snuje pa tudi obratna pota: malo spoštovanim in preganjanim izkaže šele spoznanje potomcev zasluženost čast. Naj omenim tu le zabavno dejstvo, da Gregorčič vsaj v času svojega stvarjalnega viška (v 80ih letih) nikakor ni bil »splošno spoštovan«, in to prav po zaslugi Mahničeve avtoritativno dogmatične miselnosti, ki ji je tudi dr. Breclj v nekem sorodu. Danes, seveda, je to drugače — danes je že treba računati tudi s tistimi, ki nas je Cankarjeva prisposodba o »nemoralnem petelinu« globoko presunila. Ti pa bomo Gregorčiča spoštovali, tudi če kdo dokaže, da je imel otroka, o čigar usodi so zlobni jeziki navajali pravljice, tudi če kdo dokaže, da je kdaj v svoji bolehnosti po nekaj kozarcih vina delal vtis opitega človeka, ali obelodani še kakšno drugo njegovo slabost. Morda bi vam bil potem človeško še bližji, kajti ne bil bi več nekakšno »kar nadprirodno bitje« dr. Vebrovega kova, kakršen je zdaj v dr. Brecljevi osvetljavi. Pa bodi si že tako ali tako — ob vsem spoštovanju, ki ga gojimo do Gregorčiča, si ne moremo zatajevati problematike njegove osebnosti, kakor dela to dr. Breclj. Zanj je stvar kajpak sila preprosta; o Gregorčiču so dopustni samo superlativi: pesnik po božji milosti, vzoren duhovnik, kremenito značajan mož z zlatim srcem in otroško preprostostjo (str. 243). Povsem drugače pa je s Tumo, ki je piscu »nenavadno komplicirana prikazen« in se »njegov značaj — ne da očrtati na kratko« (str. 246). In res dr. Breclj potem na dolgo in široko paberkuje po resničnih ali domnevnih Tumovih slabostih in poudarja zlasti njegovo samozaverovanost, njegov nezanesljiv spomin, lahkotno menjavanje strankarske pripadnosti i. dr., pri čemer skuša nekaterim potezam v dr. Tumovem značaju tudi izkonstruirati neke vrste razlago. Torej očitna dvojna mena: Gregorčiča gleda dr. Breclj neproblemsko-statično, dr. Tume pa se loteva s čisto drugačnimi, rekel bi nekakšnimi vzgojno psihološkimi vidiki.

V podkrepitev te svoje sodbe in da se ne bo zdelo, da je dr. Brecljevo primitivno poenostavljanje Gregorčičevega lika »prosto zmote vsake«, naj predložim nekaj pričevanj. Pokazala bodo, mislim, da je tudi pri Gregorčiču v dobi njegovega pesniškega viška mogoče govoriti tako o »samozaverovanosti« kakor tudi o — da ne rečem več — nezanesljivemu spomenu. Prav tako pri Tumi v smislu dr. Brecljevega prikazovanja. Hkrati opozarjam, da so ti dokumenti vsaj v taki meri prepričevalni kakor dr. Brecljevi, če ne še bolj, zakaj tu gre za privatna pisma tiste dobe, torej za neposredne, javnosti prikrité odzive tedanjega časa in literarnih prilik v zvezi z Gregorčičem, medtem ko gre pri dr. Breclju le za — sicer pač verodostojne — spomine sodobnikov na več desetletij oddaljeno dobo.

Vzemimo najprej zgodbo o dveh zamerah.

Dr. Tuma je Gregorčiču, s katerim sta si bila dotlej dobra, zameril anonimne zabavljice, ki jih je ta pisal nanj kot političnega nasprotnika. Da bi bila šla Tumova zamera res tako daleč kakor hoče to dr. Breclj, sicer ne verjamem — pa bodisi: za oznako Gregorčiča to v tem primeru tako ni važno.

Zdaj pa si oglejmo zgodbo Gregorčičeve zamere. Spomladi l. 1881. je Gregorčiča silno užalilo pismo (torej ne javna zabavljica kakor tam), ki mu ga je pisal urednik LZ Levec in v katerem mu je sporočil ne svoje, temveč »Levstikovo in Jurčičevo kritiko, trdečo, da Gregorčičeve pesmi nimajo dovolj krepkega konca.« (Priatelj, Razprave III, str. 217.) To je bil vzrok,* da se je Gregorčič listu odtegoval in pisal ob koncu istega leta prijatelju Gruntarju: »Mene je Levec svojevoljno našel med sodelavci 'Zvona', — čeprav me ni prosil, — le poznej je izgovarjal se. Porabil me je za vado (Köder) čitateljem, da bi jih privabil, in to sem mu zameril.« (Razprave III, str. 218.) Seveda je bila stvar povsem drugačna in Priatelj pripominja istotam: »Ta Gregorčičeva izjava ne drži, ker vemo, da je sam pesnik že dne 30. okt. 1880 sporočil bodočemu uredniku 'Ljub. zvona': 'Ako boste prijavili imena sodelavcev — jaz ostanem stari desétnik 'X'.« Kaj neki pravi k temu medicina: ali je to amnezija, paramnezija ali konfabulacija?

Ta Gregorčičeva zamera je bila nenavadno trdovratna in dolgotrajna. Dne 9. januarja 1882. — torej malone celo leto po onem »žaljivem« pismu — je Levec tožil Kersniku: »Vsi elementi se vzdigajo zoper Zvon. Kaj sem prebil te dni v Ljubljani, ti ne bom pravil. Krvav pot sem potil. Vse se je vzdigalo v meni zoper X-a (t. j. Gregorčiča), a vendar sam se zatajeval. Tako o h o l e g a Z a r j a še nisem videl. Vsak človek menda odpusti, on mi še zdaj neče! Zapét je bil do podbradka. Držal se je, ne kakor cesar na prestoli, ampak kakor rimski papež na 'sella gestatoria'! Kako prijazen je bil ta mož leta 1872. in 1873. in še 1880., ko sem zadnjič občeval z njim. Mislil sem, da sva res prijatelja (cf. Levčevo pismo Kersniku z dne 12. avgusta 1881., kjer Levec piše, da je »z X-om pred devetimi leti bratovščino pil in v Gorici mnogo ž njim občeval). A zdaj! Povedal sem mu, kar mi je srce težilo. Prosil sem ga, prav beračil! On se je samo na pol omečil, ter dal mi pesem za 2. številko. Potem sem ga pustil. Osobito, ker sem videl, da ni odkritosrčen. Gruntar mi je namreč včeraj pravil, da je že v Logatci spisal pesem, katero je bil namenjen dati meni. A proti meni se je delal, kakor da bi ga bilo treba še prigovarjati, da mi jo da! In dva dni sem hodil okolo njega, predno sem jo dobil.« (Priatelj, »Kersnik« II—III, str. 429). — Tako čisto »otroško preprostega« se tu Gregorčič torej pač ni pokazal.

Toliko, kar se tiče »samozaverovanosti«. Pripominjam, da sem hotel s tem le pokazati, da stvari vendarle niso tako preproste, kakor si to predstavlja dr. Breclj, ki je Gregorčiča poznal v času, ko je le-ta pristajal v zatišje življenjskim bojem odmaknjene starosti in ko je bil tudi pesniško v slovenski javnosti že dokaj v ozadju. Glede te dobe tudi ne trdim, da bi dr. Brecljeva oznaka našega pesnika ne bila pravilna; sem pa zoper vsako nekritično posploševanje, a tudi zoper slehern nezdrav osebni kult. Po vsem tem bo menda kolikor toliko upravičena sodba, da neka mera »samozaverovanosti«, ali kakor bi to že imenovali, spremlja vsako izrazitejšo osebnost na njeni življenjski poti, bodisi že da je ta poteza po priliki razmer ves čas ali le včasih očitna ali pa sploh prikrita oz. vzvrnjena, kakor pri Stritarju, ki je svojo samoljubnost kril za videzom koketne skromnosti.

Končno še nekaj pripomb na račun dr. Brecljevih očitkov izdajateljem in uredniku dr. Tumove knjige »Iz mojega življenja«.

*) Natančneje o tem glej v Prijateljevem Kersniku II—III, str. 419—20.

Zdi se mi, da je dr. Breclj kljub dovolj značilnemu naslovu in podnaslovu bral dr. Tumovo knjigo kot znanstveno zgodovino obravnavanega razdobja, ne pa kot to, kar je, namreč kot knjigo spominov, kot primer tako imenovane memoarske literature. Spričo takega svojstva Tumove knjige pa se nam vsakršen poskus, karkoli spreminjati v avtorjevem tekstu, pokaže kot povsem nedovoljeno početje, zakaj v nasprotnem primeru zaide v absurd, da bi morala vsaka knjiga te vrste v cenzuro znanstvenih zgodovinarjev, ki bi ji dali imprimatur šele, ko bi — nedvomno povsem predelana — dosegla neko še vedno problematično mero objektivnosti. Veliko vprašanje je ob tem takem, če bi to potem res še bili »spomini«, saj bi se jim v stopah znanstvene obdelave najbrž odkrušil ves tisti čar intimnosti in kajkrat naivnega subjektivizma, ki mu radi opravičimo zmote in pristranost, ker vemo, da imamo pred seboj literarno zvrst, ki so ji to tako rekoč zakonita svojstva. Jasno je, da pisec spominov sebe običajno čez mero pozitivno osvetljuje, svojim nasprotnikom pa je marsikdaj krivičen — a zadnja beseda pritiče slej ko prej znanstvenemu zgodovinarju, ki ob kritičnem uporabljanju tudi memoarske literature snuje širšo sintezo in objektivnejši prikaz. Njemu gre tudi končna sodba o zgodovinski zanesljivosti in dokumentarni cenitvi Tumovih spominov, a kakor vse kaže, ta sodba za Tumo ne bo neugodna.

In kar se tiče onega nesrečnega pasusa o Gregorčiču? Takole sodim: če bi ga bil urednik kratko in malo izločil, kakor bi najbrž hotel dr. Breclj, bi takšno početje nekoč lahko prišlo na dan pa bi nekdo dvignil hrup, češ da so lik dr. Tume potvorili in olepšali, ker so zabrisali, da je bil vrh vseh drugih slabosti tudi še »grd obrekovalec« Simona Gregorčiča. In zopet bi bilo napak. Najboljši izhod bi bil pač ta, da bi bil tekst v Tumovi knjigi sicer ostal, kakor je, zato pa bi bil urednik k spornemu mestu dostavil pripombo, da to in to zato in zato ni resnično. Za svoja dognanja je dr. Breclj, ki je bil pesnikov goriški znanec, potreboval skoraj leto dni, urednik bi bil torej brez dvoma še več; zakaj vzlic temu ni iskal oz. našel neke zadovoljive rešitve, bo pojasnil sam. Resnica pa je po dr. Brecljevi zaslugi — vsaj v tisti najkočljivejši točki — končno itak prišla na dan. In to je glavno. Dejstva sprejemamo namreč kot dejstva, tudi če temu ali onemu zagovorniku pogojne resnice svoboda znanosti ne gre vedno v račun.

† SLIKAR FRANCE KOŠIR

K. DOBIDA

Dne 28. septembra t. l. je umrl v Škofji Loki slikar France Košir. Njegov življenjepis je kratek in preprost. Rodil se je v Škofji Loki dne 29. maja 1906 pod visokim mostom v starem, nekdanjem graščinskem mlinu, ki je zdaj last Koširjevih, že nad dve sto let stare škofjeloške rodovine. Obiskoval je ljubljansko realko, kmalu prešel na obrtno šolo, od tam pa v Zagreb na akademijo. Učitelji so mu bili Krizman, Babić in končno Becić. Po dovršenih naukih se je posvetil šolski službi in služil na gimnazijah v Ljubljani, v Slavonskem Brodu, v Ptuj, spet v Ljubljani in nazadnje v Kranju. Tam ga je razjedajoča bolezen prisilila, da si je vzel daljši dopust. Zdravil se je na Golniku, pa ni bilo več rešitve. Doma je izmučen izdihnil.

To je zunanja zgodba tega kratkega življenja, ki je minevalo brez velikih napetosti in močnih pretresljajev. Prav tako miren in dosleden je tudi razvoj Ko-